

Є. Г. СІНКЕВИЧ*

**ПЕРШЕ КОМПЛЕКСНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ
АРХІВІВ, ТЕОРІЇ І
ПРАКТИКИ АРХІВНОЇ
СПРАВИ СПОЛУЧЕНИХ
ШТАТІВ АМЕРИКИ
В УКРАЇНІ**

Левченко Л. Л. Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація: Монографія. – Миколаїв: Іліон, 2013. – 1204 с.

Монографія кандидата історичних наук Лариси Левченко “Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація”, що побачила світ у миколаївському видавництві “Іліон” 2013 року є першим комплексним дослідженням з історії формування і розвитку архівної галузі, аналізу архівної теорії і практики у Сполучених Штатах Америки. Подібне комплексне дослідження, на жаль, не було можливим за радянських часів, коли СРСР і США знаходились у стані “холодної війни”. Лише з “потеплінням” міжнародних відносин наприкінці 80-х рр. ХХ ст. з’явилися перші статті із цієї тематики, а згодом у Московському державному історико-архівному інституті було захищено дві дисертації, одна з яких, Т. С. Кабочкіної, присвячена федеральній архівній службі США і в основному зосереджена на висвітленні роботи федеральних центрів документації, інша, І. В. Карапетянц, з історії утворення і функціонування архівів бізнес-корпорацій була актуалізована перебудовою економіки Російської Федерації з соціалістичної планової на ринкову. Не сприяли появі комплексного дослідження архівів і архівної справи

---

* Сінкевич Євген Григорович – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

США не лише “холодна війна” та ідеологічна заангажованість радянської історичної науки, а й банальне переконання у перевагах вітчизняного архівознавства й організації діяльності архівів. Згодом на цьому тлі виникли проблеми, що потребували негайного вдосконалення і перебудови роботи архівної галузі незалежних республік СНД, незацікавленість вчених, істориків і архівістів архівознавчими дослідженнями, незнання іноземної мови та й відверте небажання заглиблюватись у складні питання зарубіжного архівознавства, що значно відрізняється не лише від радянського-російсько-українського, а й європейського.

Натомість авторка монографії здійснила сміливу спробу комплексного висвітлення даного питання, охопивши історію американських архівів не лише у значному часовому вимірі від колоніальних часів до сьогодення, а й у просторовому, приділивши увагу усім архівним установам США, що зберігають документи офіційного походження постійно.

У Розділі 2 монографії, побудованому за принципом територіального районування США, п’ятдесят архівів штатів згруповано у дев’ять груп, на яких авторка спостерігає, як з’явилися архіви в англійських, французьких та іспанських колоніях Північної Америки, зародився і розвивався архівний рух історичних товариств, були засновані архіви у кожному штаті США. Тож, як виявилось, перші архівні закони та архівні установи виникли на території Північної Америки наприкінці XVII ст. у Меріленді, Луїзіані, Техасі та Нью-Мексико. Висвітлюючи рух історичних товариств, започаткований ще 1791 року в Новій Англії (Бостон, Массачусетс), авторка зосередилася на внеску його учасників, висвітливши діяльність істориків, священників, юристів, бібліотекарів, політиків, державних і громадських діячів у сфері збирання, зберігання і публікації архівних документів, їх боротьбу за контроль над публічними архівами, утворення архівів, що мали повноваження зберігати документи органів влади штатів постійно, виділення фінансування архівам і спорудження архівних будинків. В основу дослідження ранніх американських архівів авторка поклала концепцію американського фронтиту (Дж. Фр. Тернера), у зонах якого як у “плавильному котлі” змішувались традиції, знання і досвід представників різних народів світу, народжувалась американська нація з притаманним лише їй особливим характером, що водночас поєднує індивідуалізм і колективізм, місництво та місіанство, американську демократію, громадянське суспільство та стиль життя. У монографії названо значну кількість імен американських вчених і діячів XIX ст. – початку XX ст., раніше не відомих вітчизняній історичній науці: Дж. Белкнепа, Дж. Б. Фелта, Дж. Фармера, Р. Бартлетта, С. Хазарда, У. Пенніпекера, Б. Шамбауха, Дж. Трамбалла та інших, які присвятили себе архівній справі. Разом із тим, авторка погодилася з американськими дослідниками, які вка-

зували, що перші американські збирачі архівів уважали публікацію історичних документів шляхом до їх вічного зберігання. Вона пише, що перші американські архівісти були такими більше за покликанням, ніж за освітою. Лише з досвідом вони усвідомили цінність оригіналу документа і зосередились на збереженості архівних колекцій. Авторка дійшла висновку, що на розуміння того, яким слід бути архіву, які функції він має виконувати, кому підпорядковуватись, значний вплив здійснив характер американської нації, набутий кожним регіоном в умовах фронтиту. Так, жителі Нової Англії ще несли на собі відбиток європейських традицій і досвіду, тож, незважаючи на започаткування архівного руху саме на цій території, члени історичних товариств уважали, що відповідальність за архіви мають нести органи влади штатів. У характері Півдня США авторка вбачає прагнення до незалежності, що відбилися і на типології архівних установ. Саме у Південно-Атлантичних та Південно-Східних штатах була утворена найбільша кількість Департаментів архівів і історії як самостійних установ у системі органів виконавчої гілки влади штатів. Значну увагу авторка приділяє Алабамі і Міссісіпі, де департаменти з'явилися першими в США ще у 1901 і 1902 рр., та їх фундаторам і першим керівникам Т. Оуену та Д. Роуленду. Класичним фронтір-зонам, розташованим на Півночі та Заході США, як уважає авторка, притаманні архіви, роль яких відіграють колегіальні інституції – історичні комісії та історичні товариства, одинадцять із них від утворення і до нині є офіційними архівними установами штатів. Між іншим, Л. Л. Левченко вказує, що у США, хоча й існують спільні риси у кожному регіоні, що сформувалися об'єктивно через політичний та історичний розвиток країни, та все ж не знайдеться дві абсолютно аналогічні архівні установи штатів. Кожна з них має свої особливості, та й кожен регіон є специфічним. Дослідниця вважає, що ці особливості і винятки залежали від поглядів, ідей і тієї ролі, що відігравали в архівній справі штатів провідні історики та інші діячі архівного руху. Зокрема, у Теннессі Дж. Т. Мур наполог на злитті в одній інституції архівних і бібліотечних функцій у Південній Кароліні. А. С. Саллі “до останнього подиху” обстоював ідею незалежного архівного департаменту, представниці жіночого історичного товариства у Делавері заснували у штаті перший Публічний архів, В. Е. Льюїс із Західної Вірджинії вбачав в архівних документах, насамперед, матеріал для істориків, а М. К. Нортон довела, що архіви повинні задовольняти інформаційні потреби державних чиновників, а архівісти – забути, що вони є істориками. Особливу увагу дослідниця приділила зусиллям американців щодо відновлення втрачених документальних комплексів колоніального періоду у Луїзіані і Техасі, зазначивши, що для цих штатів не важливим був тип чи підпорядкування архіву, оскільки, перш за все, вони зосереджували увагу на виявленні і копіюванні документів з

американської історії в архівах Іспанії, Франції, Великобританії, Мексики, Куби. Розглядаючи подальшу історію архівів штатів, Л. Л. Левченко відкинула думку про характеристику архівної системи США як децентралізованої, вказавши на її змішаний тип і ті чинники, що пов'язують між собою два рівні цієї системи, федеральний та штатів, а саме на наявність аналогічних положень у законодавстві та такої інституції, як Рада архівістів штатів, що забезпечує зв'язок усіх архівів штатів між собою та Національним архівом США через Національну комісію історичних публікацій та Дорадчі комісії з історичних документів штатів і контролює виділення коштів на проекти із забезпечення збереженості, публікації, освіти і підвищення кваліфікації архівістів із федерального бюджету архівам штатів та іншим архівним інституціям місцевого рівня за програмою грантів.

Продовжуючи тему утворення архівів у США, авторка висвітлила боротьбу американських істориків за збереження федеральних архівів та заснування Національного архіву США. У цьому питанні вона звернулася аж до започаткування Північноамериканських штатів і на підставі свідчень співробітника Державного департаменту США Г. Ханта довела, що саме у складі цього департаменту функціонував перший федеральний архів, де зберігалися хартії свободи американського народу, історичні, дипломатичні та інші документи. Згодом роль такого архіву почала відігравати Бібліотека Конгресу США. 1908 року Дж. Фр. Джеймсон очолив рух істориків, що у 1934 році завершився утворенням Національного архіву США (NARA).

Дослідниця підкреслює важливу роль Американської історичної асоціації та її комісій, манускриптів та публічних архівів, в утворенні архівів США та становленні архівної справи. Ще більшого значення вона надає Конференціям американських архівістів, започаткованим видатним американським істориком У. Г. Ліландом. Саме у лоні Конференцій, що проходили під егідою Американської історичної асоціації, й сформувалась і визріла професія архівіста в США, представники якої, усвідомивши себе єдиною спільнотою професіоналів, заснували Товариство американських архівістів.

Розділ 3 монографії присвячено історії Національного архіву США, висвітленню його структури, системи підпорядкованих архівних установ та організації роботи. В історії архіву дослідниця виокремлює три періоди: “дорослішання”, “руху за незалежність” та “вирішення проблеми забезпечення збереженості документальної історичної спадщини американської нації на цифрових носіях”. Тут авторка знов звертається до внеску архівістів, керівників та провідних співробітників Національного архіву США: Р. Д. В. Коннора, С. Дж. Бакка, У. К. Гровера, Р. М. Ворнера, Т. Р. Шелленберга, О. В. Холмса, К. Тібодо та інших. Науковець зазначає, що архівісти NARA у другій половині 1930-х та

до 1949 рр. понад усе намагались довести федеральним департаментам важливість своєї інституції, особливо під час Другої світової війни, NARA навіть здобув статус оборонної агенції. Проте результатом Гуверівських комісій, ціллю яких була реорганізація роботи органів виконавчої гілки влади у бік перебирання на себе усієї можливої влади в державі та економія коштів, стало підпорядкування архіву Адміністрації служб загального призначення і, як наслідок, утрата ним прав незалежної урядової агенції. З іншого боку, повноваження архіву у сфері управління документацією розширилися. Перебування архіву у складі Адміністрації врешті призвело до гальмування його розвитку. Усвідомлюючи це, Р. М. Ворнер 1983 року очолив рух архівістів за повернення до законодавства 1934 року в частині прав архіву як незалежної інституції. Середина 1980-х рр. позначена першими гучними скандалами з приводу знищення електронних документів. Тож щойно звільнившись від однієї проблеми, архів потрапив у ситуацію, із якої бачив вихід лише у співробітництві з науково-дослідними інститутами та університетами. Була розроблена система "ERA", покладена в основу створення Архіву електронних документів. Авторка детально аналізує сучасну структуру архіву, планування роботи, звітність, джерела фінансування. Вона висвітлює усі структурні складові системи NARA, їх призначення, законодавчо-нормативну базу функціонування: федеральні центри документації та регіональні філіали, президентські бібліотеки, дочірні архіви. Цікавим є виявлений Л. Л. Левченко факт, що порушує загальні уявлення про історію президентських бібліотек. Як з'ясувалось, перша президентська бібліотека була утворена в Огайо ще 1916 року сином Президента США Р. Б. Хейса. Між тим, авторка не зменшує, а навпаки підкреслює роль Президента США Фр. Д. Рузвельта, завдяки якому не лише заснований Національний архів США і ухвалено перший федеральний архівний закон, а й була започаткована традиція утворювати президентські бібліотеки і передавати їх в дар американському народові. Однак, дослідниця вказує, що американські президенти так до кінця й не змирилися із втратою контролю над документами, створеними за часів їх каденції. Зокрема, президенти США Р. М. Ніксон, Дж. Г. У. Буш та Дж. У. Буш здійснили спроби повернення під свій контроль президентських документів із подальшим їх знищенням. У цьому ж розділі дослідниця розглянула діяльність Національної комісії історичних публікацій і документів у сфері популяризації джерел національної пам'яті, а також детально зупинилась на невластивій іншим архівним інституціям світу функції, однак притаманній NARA, – публікації законодавчо-нормативних актів у Федеральному реєстрі США. Авторка висвітлила співпрацю Федерального реєстру Національного архіву США та Управління урядового друку Конгресу США.

Наступний розділ монографії віддано науковим та правовим засадам діяльності архівів США. З усього їх різноманіття авторка вдало

обрала експертизу цінності, що була і залишається ключовим питанням архівної теорії у США, та види цінності від доказового до цінності оригіналу документа; методи систематизації архівних колекцій, висвітлюючи які звернула увагу на те, що американці відмовилися від систематизації своїх архівів за фондовою системою і поділяють їх на групи документів та серії; у сфері доступу дослідниця проаналізувала законодавчі акти Конгресу та нормативні акти Президента США із розсекречування документів, на підставі аналізу звітів Управління з нагляду за інформаційною безпекою Національного архіву США, довівши, що сьогодні, незважаючи на пропаганду політики відкритості і прозорості у діяльності американського уряду, обсяги засекречування документів переважають над обсягами розсекречування; захист життєво важливих архівних документів в умовах техногенних і природних катастроф сучасності, розглядаючи який авторка вказала, що під життєво-важливими американці розуміють не унікальні чи історично цінні документи, а ті, що дозволяють відновити діяльність урядових установ після катастроф, захистити права громадян, з'ясувати фінансові питання тощо.

Останній розділ монографії присвячено історії та основним напрямкам діяльності професійних організацій архівістів США, насамперед Товариству американських архівістів, місія якого ще 1936 року була визначена як наукова. Авторка зазначила, що на хвилі соціальних рухів 1960-х рр. архівісти США почали об'єднуватись у професійні організації по усій країні, утворивши місцеві та регіональні товариства. Місцеві товариства спрямовують свою діяльність на розвиток комунікацій і співробітництва в архівній галузі, регіональні та національні товариства є науковими інституціями, що сприяють розвитку наукових досліджень, освіти і підвищенню кваліфікації архівістів, стандартизації, виданню і розповсюдженню професійної літератури. Особливу увагу дослідниця приділила Академії сертифікованих архівістів, що формує прошарок архівістів вищої кваліфікації. В цілому ж авторка підкреслила, що професійні організації архівістів є тим чинником, що забезпечує гуртування архівістів у спільноту професіоналів, навіть окремих "цех", сприяє влаштуванню на роботу до архівів випускників архівних факультетів університетів та кар'єрному зростанню архівістів. У цьому ж розділі дослідниця висвітлила внесок американських архівістів у захист архівів окупованих країн під час Другої світової війни, в утворення Міжнародної ради архівів та проведення Міжнародних конгресів архівів, зупинившись на тих міжнародних архівних заходах, що відбувались у Вашингтоні 1966 та 1976 рр., а також пропозиціях, які американські архівісти вносили міжнародній архівній спільноті на інших міжнародних конгресах. Авторка дійшла висновку, що програма "Point Four", започаткована як альтернатива розповсюдженню комуністичних ідей за часів "холодної війни", в цілому сприяла утворенню архівів та

налагодженню роботи архівних галузей країн Африки та Азії, що отримали незалежність та розвивалися.

Монографію супроводжує значна кількість додатків, серед яких переклади законодавчих актів, схеми організаційної структури архівів, хронологічні таблиці утворення історичних товариств і архівів, списки архівних установ штатів, аналіз показників засекречування і розсекречування документів, словник основних термінів і понять американської архівістики. Слід підкреслити, що своє дослідження авторка присвятила не лише архівам як закладам, а, перш за все, історикам-архівістам, тому у тексті монографії згадується понад тисяча осіб, у різний спосіб пов'язаних із архівами. Тож дослідниця узагальнила їх у словнику персоналій, навівши імена і прізвища мовою оригіналу та подавши біографічні відомості про кожного. Монографія доповнена предметно-систематичним, географічним та іменним покажчиками, списком використаної літератури і джерел, переліком ілюстрацій. Доповнюючи текст фотографіями архівів і архівістів, авторка створила атмосферу присутності читача в архівах США. Частково фотографії зроблені самою Л. Л. Левченко під час перебування у США, інші ж вона віднайшла у публікаціях американських авторів, в архівах, бібліотеках та на офіційних архівних, бібліотечних, історичних веб-сайтах.

Особлива цінність наукової роботи полягає у тому, що вона цілком побудована на американських джерелах та попередніх працях американських істориків і архівістів. Не те, щоб авторка не зналася на радянських та сучасних російських, українських та зарубіжних (не американських) джерелах, навпаки, в історіографічному аналізі вона зібрала усі публікації, в яких американські архіви згадувались навіть побіжно, вказала, що за радянських часів значну роботу з анотування, реферування і перекладу публікацій з американських архівознавчих видань здійснював Всесоюзний інститут архівної справи і документознавства, зазначила, що увагу зарубіжних дослідників привертала здобутки архівістів США у сфері мікрофільмування, розробки технологій зберігання машиночитаних та електронних документів, упровадження в роботу архівів інформаційних та комп'ютерних технологій. Відтак, дослідниця принципово звернулася до оригінальних праць американських авторів, перші з яких, датовані ще 1837 та 1839 рр., не згадуються навіть в американській архівній літературі. Цінним джерелом свого дослідження авторка вважала архівну періодику, перш за все, журнал "Американський архівіст", а також новітні електронні джерела – веб-сайти Національного архіву США, Товариства американських архівістів, архівів і історичних товариств штатів, професійних організацій архівістів. Вона зазначила, що проведення такого комплексного і значного за обсягом та розробленими напрямками дослідження стало можливим завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та глобалізації інформаційного суспільства взагалі.

Значна за обсягом, цікава і багатогранна монографія Л. Л. Левченко дещо позначена певною ідеалізацією американської архівістики, деталями, емоціями і симпатіями, які дослідниці не вдалося втримати, насамперед, у відношенні до керівників регіональних архівів, можливо через те, що авторка також є керівником обласного архіву. Вона співчуває А. С. Саллі через його понад 40-річну невдалу боротьбу із представниками владних структур за право архіву Південної Кароліни на самостійне існування, страждає через долю директорки Архіву штату Джорджія М. Г. Брайєн, яка настільки зосередилась на проектуванні та будівництві архівного комплексу, що не зважила на своє здоров'я, а перебравшись до нового офісу, не пропрацювала у ньому й дня, залишивши цей світ. Авторка відверто захоплюється сміливістю 6-го Архівіста США Р. М. Ворнера, який відкрито виступив проти політизації діяльності архівів США, розвивав співпрацю із радянськими та китайськими архівістами, в умовах Ліванської війни 1982 року насмілювався на конференції у мусульманській країні висловитися на захист ізраїльського колеги і заявити про професійне спрямування Міжнародної ради архівів. Очевидно, що авторка більш позитивно оцінює здобутки П. Левінсона, ніж Т. Р. Шелленберга у сфері експертизи цінності документів, указує на незavidну роль Е. Дж. Ліхі, яку той відіграв у долі Національного архіву США. Проте емоційність не вплинула ні на результативність дослідження, ні зашкодила праці.

Отже, українська архівна спільнота, викладачі і студенти університетів архівних і суміжних спеціальностей отримують видання, яке, маємо надію, посяде достойне місце серед кращих наукових праць із зарубіжної архівістики.